

ЗА НЯКОИ НОВИ ИНТЕРСЕМАНТИЗМИ В СЛАВЯНСКИТЕ ЕЗИЦИ

Диана Георгиева Благоева, Институт за български език, diablag@mail.bg

The analysis concentrates on some new inter-semantisms in Bulgarian, Russian, Czech, and Polish, as well as their parallels in English and German. New meanings of some lexemes are being discussed, such as глобален, глобальный, globalny (related to the whole world); артикулирам, artikulovat, artykułować 'formulate, express a thought'; философия, философия, filozofie, filozofia 'principle, method/manner towards something', сив 'half-legal'; интелигентен, интеллигентный, inteligentny 'executing self-control over his/her functions', and others.

Като системно-структурна тенденция с универсален характер тенденцията към интернационализация има определяща роля за динамиката на славянските езици през последните десетилетия (Гутшмит 1998: 99, Смирнов и др. 1998: 521). Това се обуславя както от извънезикови фактори (дълбоките обществено-политически и икономически преобразувания в централно- и източноевропейските страни, навлизането на нови информационни и комуникационни технологии, засиленият обмен на информация), така и от лингвистични причини (необходимостта от попълване на лексикалния състав на езика, синхронизирането на терминологията от различни научни области с международните стандарти и др.). Интернационализацията се проявява на всички равнища на езика, като в най-силна степен засяга лексиката и словообразуването (Гутшмит 1998: 99).

Характерно е, че интернационализирането на речниковия състав протича не само на лексикално, но и на лексикално-семантично равнище (Марковски и др. 2003: 63, Мачкевич 1984: 177). В резултат на това възникват лексикални, фразеологични и семантични интернационализми. В научната литература, посветена на интернационалните елементи в новата славянска лексика, традиционно най-голямо внимание се отделя на лексикалните и фразеологичните интернационализми, вж. например Стоянова 1999, Парзулова 2003, Боздохова 2003 и др. Навлизането на интернационални лексикални значения (интерсемантизми¹) е значително по-слабо проучен аспект от интернационализирането на речниковия състав на съвременните славянски езици (Марковски 1999, Марковски и др. 2003).

Цел на това изследване е да се разгледат някои неосемантизми с интернационален характер в четири славянски езика (българския, руския, полския и чешкия), като се проследят източниците и механизмите за тяхното проникване в езика. Материалът за изследването е ексцерпиран от неологични и други речници (Пернишка и др. 2001, Тълковен речник 1998, Мартинцова и др. 1998, Мартинцова и др. 2004), електронни корпуси на съответните езици (Електронен архив на многотомния Речник на българския език (Институт за български език при БАН); Русский национальный корпус, <http://www.ruscorpora.ru>; Russian Corpora in Tübingen, <http://www.sfb441.uni-tuebingen.de/b1/en/korpora.html>; Český národní korpus, <http://ucnk.ff.cuni.cz>; Korpus Instytutu Podstaw Informacji Polskiej Akademii Nauk, <http://korpus.pl>), интернет ресурси и др.

Възникването на интерсемантизмите е резултат от междуезикови контакти или от конвергентен семантичен развой в отделните езици, обусловен от сходство в протичащите когнитивни и номинационни процеси (Мачкевич 1992: 146). Външноезиковото влияние се

¹ Терминът интерсемантизъм се възприема тук по дефиницията на А. Марковски и Е. Ворбс: “значение на многозначна лексема, което се среща в различни езици от най-малко две езикови семейства, при което другите значения на тази лексема не съвпадат в отделните езици” (Марковски и др. 2003: 50).

изразява най-вече в създаването на семантични калки. Така например в новата славянска компютърна лексика се обособяват ред неосемантизми, възникнали чрез семантично калкиране от английски език: **бълг.** *вирус*, **рус.** *вирус*, **пол.** *wirus*, **чеш.** *virus, vir* ‘програма с разрушително действие’ (от англ. *virus*); **бълг.** *меню*, **рус.** *меню*, **пол.** *menu*, **чеш.** *menu* ‘списък от операции’ (от англ. *menu*); **бълг.** *мишка*, **рус.** *мышь*, **пол.** *mysz, myszka*, **чеш.** *myš* ‘вид входно устройство’ (от англ. *mouse*); **бълг.** *мрежа*, **рус.** *сеть*, **пол.** *sieć*, **чеш.** *sít* ‘съвкупност от свързани компютри’ (от англ. *network*) и др. (вж. по-подробно Благоева 2003). Тези семантични калки имат характер на интерсемантизми, за което свидетелства и фактът, че аналогични семеме се откриват и в други европейски езици, срв. съответните лексикално-семантични варианти на съществителните *der Virus, die Maus* в немски, *virus, menu, réseau, souris* във френски, *virus, menú, ratón* в испански² и др.

Както се вижда, нови интернационални значения може да се оформят не само при лексикални интернационализми (като *вирус, вирус, wirus, virus*), но и при домашни лексеми³ (като *мишка, мышь, mysz, myš*). Показателни са случаите, когато в семантичната структура на лексикален интернационализъм и домашна дума възникват синонимни интернационални значения. Това се наблюдава например при българските прилагателни *интелигентен* и *умен*, руските *интеллигентный* и *умный*, полските *inteligentny* и *mądry*, чешките *inteligentní* и *chytrý*, които развиват нова семема: ‘за уред, устройство и др. – който променя състоянието или действието си в зависимост от условията или се характеризира със способност за самостоятелен контрол върху функциите си’. Тази семема се съотнася с аналогични значения на английските прилагателни *intelligent* и *smart*⁴ (срв. *intelligent terminal, intelligent mobile robots, intelligent masterkeyboard, smart terminal, smart transducers, smart traffic signals, smart machine tool*), както и на немското прилагателно *intelligent* (срв. *intelligente Fernseher, intelligente Telefone, intelligente Kühlschränke, intelligente Steckdosen, intelligente Kleidung*)⁵.

Примери: **бълг.** *интелигентни климатици, интелигентен автомобил, интелигентни уреди, интелигентни сензори, интелигентна спирачна система, интелигентни роботи, интелигентна сграда, интелигентни обувки и умни уреди, умни прахосмукачки, умни печки, умен хладилник, умно осветление, умни спирачки, умна къща, умни билбордове, умни шосета, умни дрехи; рус.* *интелигентные автомобили, интеллигентный грузовик, интеллигентный крем против морщин и умные устройства, умные часы, умный холодильник, умный дом; пол.* *inteligentne automaty, inteligentna lodówka, inteligentna technika rolnicza, anteny inteligentne, inteligentny pilot uniwersalny, inteligentna nagrzewnica, inteligentny budzik, inteligentny dom, inteligentny budynek, inteligentny kontener miejski, inteligentne ubrania, inteligentny krem natuszczający, inteligentne tabletki* и *mądra lodówka, mądre urządzenia, mądre systemy; чеш.* *inteligentní mechanismy,*

² Вж. съответно English-German Dictionary of Common Computing Terms, <http://www.css.qmul.ac.uk/foreign/eng-german.htm>; Dictionnaire de l'informatique et d'internet, <http://www.dicofr.com>; English-Spanish Dictionary of Common Computing Terms, <http://www.css.qmul.ac.uk/foreign/eng-spanish.htm>.

³ На това обръщат внимание А. Марковски и Е. Ворбс, които определят интернационалните значения в семантичната структура на домашни лексикални единици като “чисти” интерсемантизми, “освободени от баласта на сходството във формата” (Марковски и др. 2003: 56).

⁴ Тук и по-нататък семантиката на английските лексикални единици и съчетания се определя по: Oxford English Dictionary, Second edition, 1989, <http://oed.com>; Compact Oxford English Dictionary, <http://www.askoxford.com>; Оксфордски речник New Words. Ed. E. Knowles. София, ИК “Петър Берон”, 1998. Привежданите английски примери са от същите източници.

⁵ Примерите са от Марковски и др. 2003: 61.

intelligentní lednička, intelligentní imobilizér, intelligentní převodovka systému, intelligentní žaluzie, intelligentní dům, intelligentní municí, intelligentní pilulka и *chytrá lednička, chytrý výtah, chytrá krabička, chytrá souprava, nová chytrá Nokia*.

Новото значение на прилагателните *интелигентен* и *умен*, *интелигентный* и *умный*, *intelligentny* и *mađry*, *intelligentní* и *chytrý* се опира на езикова метафора, свързана с пренасяне по сходство на антропоморфични признаци. Макар че подобен род метафори са добре познати в славянските езици, има основание да се предполага, че възникването на тези неосемантизми в четирите разглеждани езика става под влияние на чужда езикова система. Тласък за развитието им дава калкирането на редица нови английски терминологични съчетания, съдържащи в състава си елементите *intelligent* или *smart*: **бълг.** *умна бомба, интелигентна бомба*, **рус.** *умная бомба, интеллигентная бомба*, **пол.** *inteligentna bomba*, **чеш.** *chytrá bomba, intelligentní bomba* (от английския термин *smart bomb* ‘бомба с лазерно или друго насочване’), **бълг.** *интелигентни оръжия*, **пол.** *broń inteligentna*, **чеш.** *intelligentní zbraň* (от англ. *smart weapons* ‘оръжия с лазерно или друго насочване’), **бълг.** *интелигентна карта, умна карта*, **рус.** *умная карта*, **пол.** *karta inteligentna*, **чеш.** *intelligentní karta, chytrá karta* (от англ. *smart card* ‘магнитна карта, снабдена с чип’), **бълг.** *умен телефон, интелигентен телефон*, **рус.** *умный телефон*, **пол.** *intelligentny telefon*, **чеш.** *chytrý telefon, intelligentní telefon* (от англ. *smart phone* ‘телефон с компютризирано управление на функциите’) и др.

Подобен е случаят и с новото значение на прилагателните *сив*, *серый*, *szary*, *šedý* ‘полузаконен, неофициален, заобикалящ установения ред и контрол’, което се реализира в колокации като: **бълг.** *сив бизнес, сив внос, сив капитал, сиви офшорки, сивият сектор на икономиката, сиви обороти, сиви фирми, сиви брокери, сиви продажби*; **рус.** *серый бизнес, серая торговля, серый импорт, серый экспорт, серый капитал*; **пол.** *szary biznes, szary handel, szara sprzedaż towarów, szary import, szare zakłady*; **чеш.** *šedý dovoz, šedý reexport, šedé obchody, šedé příjmy, šedý prodejce, šedý dealer, šedé peníze*. Стимул за семантичния развой на тези прилагателни е навлизането на следните калки на английски терминологични съчетания: **бълг.** *сива икономика*, **рус.** *серая экономика*, **пол.** *szara gospodarka*, **чеш.** *šedá ekonomika* (от англ. *grey economy* ‘сектор в икономиката, чиято продукция не се отчита в официалната статистика’) и **бълг.** *сив пазар*, **рус.** *серый рынок*, **пол.** *szary rynek*, **чеш.** *šedý trh* (от англ. *gray market* ‘продажба на стоки извън официалните канали за дистрибуция’). Разширявайки съчетаемостта си със съществителни имена извън тези фразеологични калки, прилагателните *сив*, *серый*, *szary*, *šedý* обогатяват семантичната си структура с посоченото лексикално значение, което съответства на една от семемите на английското прилагателно *grey*.

Интернационален характер имат и новите значения на прилагателните *агресивен*, *агресивный*, *agresywny*, *agresívni* ‘действащ, проявяващ се или извършващ се извънредно активно, динамично, настъпателно’ и *козметичен*, *косметический*, *kosmetyczny*, *kosmetický* ‘малък, незначителен, несъществен’, които съвпадат със съответни значения на английските лексеми *aggressive* (срв. *aggressive clothing salesman, aggressive retailing, only aggressive men need apply*) и *cosmetic* (срв. *cosmetic changes, cosmetic modifications, cosmetic treatment, cosmetic damage*).

Примери: **бълг.** *агресивен и ефективен мениджър, агресивни купувачи, агресивна фирма, агресивна компютърна компания, агресивен мениджмънт и маркетинг, агресивна реклама, агресивни инвестиции, агресивен растеж на банката, агресивна инвестиционна програма, агресивни продажби, агресивно покачване на лихвите*; **рус.** *агресивный персонал, агрессивный пиар, агрессивный маркетинг, агрессивная стратегия фирмы*,

агресивный холдинг; **пол.** *agresywne inwestowanie, agresywna ekspansja w planach, agresywna sprzedaż, reklama agresywna, agresywna promocja*; **чеш.** *agresivní nástup čínského importu, agresivní uplatňování inovačních přístupů, agresivní rozhlas, agresivní sebereklama*.

Примери: **бълг.** *козметични промени, козметични реформи, козметични мерки, козметичен ремонт на правителството, козметична редакция на текстовете, козметични поправки в правилника, козметични фасадни разкрасявания, козметично намаление на патентите*; **рус.** *косметические изменения, косметические реформы, косметические меры, косметические ремонты*; **пол.** *kosmetyczne poprawki, kosmetyczne zmiany, kosmetyczne reformy, kosmetyczne modernizacje, kosmetyczne redukcje, kosmetyczne obniżenie kosztów, kosmetyczne cięcia w budżecie*; **чеш.** *kosmetické změny, kosmetické rozdíly, kosmetický zásah do původního textu, kosmetické chyby, kosmetická úprava komunismu*.

Семантични калки от английски са и новите значения на съществителните *формат*, *формат*, *format*, *formát*⁶. Първото от тях е терминологично и е свързано със сферата на компютърните технологии. Това е значението 'начин за оформяне, записване на информация': **бълг.** *дигитален формат, цифрови документни формати, е-текстов формат, формат PDF, снимки във формат JPEG, музика в цифров формат*; **рус.** *цифровой формат записи звука и видео, формат электронных книг, конвертирование данных в новый формат*; **пол.** *format danych, nowy format plików, format cyfrowych multimediiów, format zapisu zdjęć, format analogowy i cyfrowy w jednym*; **чеш.** *datový formát, formát obrázku, formát video souboru, html formát, formát JPEG, formát MP3*. Другото ново значение може да се формулира като 'жанрово-тематична насоченост (на радио- или телевизионна станция, програма и под.)': **бълг.** *телевизионен формат, телевизии с филмов или музикален формат, формат на документален филм, пример за успешен формат радио, формат "късно вечерно шоу"*; **рус.** *новый телевизионный формат, формат программы, создание фактологических форматов и программ*; **пол.** *audycja w formacie Real Audio, format stacji lokalnych, format stacji: popularne utwory współczesne*; **чеш.** *programový formát, formát stanice, hudební formát rádia*. Семантичната структура на разглежданите съществителни се обогатява и с трето, разширено значение: 'форма, начин на представяне или осъществяване на нещо': **бълг.** *форматът на срещата, форматът на бъдещия консултативен съвет, форматът на семинара, формат на учебното съдържание, проучвания в различен жанров формат, да се работи във формат на двустранна коалиция*; **рус.** *формат встречи, новый формат диалога, формат приема глав государств, формат традиционной русской критической статьи, формат Кубка планеты для легкой атлетики*; **пол.** *aktualny format egzaminu końcowego, nowy format opisu filmów, nowy format reklam*; **чеш.** *nový diskusní formát*.

Развитието на нови интернационални значения в семантичната структура на думи, които са лексикални интернационализми, води до оформянето на полисемантични лексикални интернационализми (при съвпадение на всички значения на съответните думи в отделните езици) или непълни лексикални интернационализми (при липса на такова съвпадение) (Марковски и др. 2003: 54). Случай на възникване на полисемантични лексикални интернационализми например се наблюдава съответно при лексемите *формат*,

⁶ Срв. употребите на английското съществително *format*: *the conversion and rearrangement of data from the format in which it is stored on external units to a format compatible with internal use; the slang items in this study are subdivided into two major groupings... The format followed supplies first the denotative word*.

вирус, козметичен в български, формат, вирус, косметический в руски, format, virus, kosmetyczny в полски, formát, virus, kosmetický в чешки и format, virus, cosmetic в английски.

Направените наблюдения показват, че в най-новия период от развитието на славянските езици процесите на интернационализиране на речниковия състав протичат активно, като обхващат и равнището на лексикалната семантика. Механизмът на възникване на нови интернационални значения е сходен за четирите разглеждани езика и е свързан най-често със семантично калкиране. Основен източник за възприемане на нови интерсемантизми е английският език.

С разнообразните си прояви, засягащи всички езикови равнища, тенденцията към интернационализация очертава един от най-характерните аспекти на развойните процеси в съвременните славянски езици.

Библиография

- Благоева 2003: Д. Б л а г о е в а. Интернационални и национални елементи в речниковия състав (аспекти на калкирането в съвременните славянски езици). – В: *Internacionalizmy v nové slovní zásobě*. Praha, 2003, p. 133-140.
- Боздехова 2003: I. B o z d ě h o v á. Nové internacionalizmy v odborném stylu. – In: *Internacionalizmy v nové slovní zásobě*. Praha, 2003, p. 42-47.
- Гутшмит 1998: К. G u t s c h m i d t. Понятието тенденция в Пражката лингвистична школа и неговото значение за синхронното изучаване на славянските езици. – В: *Slavica Pragensia ad tempora nostra*. Praha, 1998, p. 97-102.
- Марковски 1999: А. М а r k o w s k i. Najnowsze zapożyczenia semantyczne w polszczyźnie. – In: *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti*. Ed. Ján Bosák. Bratislava, 1999, p. 28-38.
- Марковски и др. 2003: А. М а r k o w s k i, Е. W o r b s. Internacjonalizacja znaczeń polskich jednostek leksykalnych jako wynik oddziaływania języków obcych na współczesną polszczyznę. – In: *Internacionalizmy v nové slovní zásobě*. Praha, 2003, p. 48-63.
- Мартинцова и др. 1998: О. М а r t i n c o v á a kol. *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů*. Praha, 1998.
- Мартинцова и др. 2004: О. М а r t i n c o v á a kol. *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2*. Praha, 2004.
- Мачкевич 1984: J. М а ć k i e w i c z. Co to są tzw. internacionalizmy? – *Język polski*, LXIV, 1984, № 3, p. 176-184.
- Мачкевич 1992: J. М а ć k i e w i c z. Wyrazy międzynarodowe a kształtowanie się europejskiej ligi słownikowej. – *Język a kultura*, t. 7. Wrocław, 1992, p. 145-155.
- Парзулова 2003: М. П а р з у л о в а. Интернационализмите в българския език в периода на демократичните промени. – В: *Internacionalizmy v nové slovní zásobě*. Praha, 2003, p. 166-173.
- Пернишка и др. 2001: Е. П е р н и ш к а, Д. Б л а г о е в а, С. К о л к о в с к а. *Речник на новите думи и значения в българския език*. София, 2001.
- Смирнов и др. 1998: Л. Н. С м и р н о в, Г. К. В е н е д и к т о в, М. И. Е р м а к о в а, Ю. Е. С т е м к о в с к а я. Общее и специфическое в процессах интернационализации в славянских литературных языках на современном этапе их развития. – В: *Славянское языкознание. XII Международный съезд славистов, Краков, 1998 г. Доклады российской делегации*. (Отв. ред. О. Н. Трубочев). Москва, 1998, стр. 521-535.
- Стоянова 1999: Ю. С т о я н о в а. Интернационализация на словашкия и българския речников състав. – *Съпоставително езикознание*, XXIV, 1999, кн. 2-3, стр. 24-33.
- Тълковен речник 1998: *Большой толковый словарь русского языка*. Гл. ред. С. А. Кузнецов. Санкт-Петербург, 1998.

Съкращения

англ. – английски

бълг. – български

пол. – полски

рус. – руски

чеш. – чешки